

MÚHELY

A tulajdonnévi helyesírás változásai az AkH. 12. kiadásában

1. Bevezetés. 2015. szeptember 3-án hivatalosan is életbe lépett A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása – 31 évvel a 11. és 61 évvel a 10. kiadás után (vö. összefoglalóan KESZLER 2015). Az utóbbi kettő vitathatatlan érdeme, hogy megteremtette azt a kodifikációs egységet, és kialakította azokat a normatív alapelveket, amelyek az új kiadás számára is teljes mértékben alapvetésként szolgáltak. A jelenlegi szabályzat tehát elődeihez hasonlóan mind a státusz, mind a korpusz kérdésében (vö. KLOSS 1969; TOLCSVAI NAGY 1998a, 1998b, 2003) következetes maradt a korábbiakhoz, azaz megőrizte az 1832 óta meglévő akadémiai státuszt, továbbá a négy alapelvet mint normát: a fonematikusságot, az értelemtükröztetést, a hagyományt és az egyszerűsítést, amelyek a teljes rendszert együttesen alakítják (vö. OH., OHT.). Mindez annak a magas presztízsnak a megőrzését is célozza, amely az elmúlt 61 évben a magyar írásgyakorlatban a helyesírást egyértelműen jellemezte.

A helyesírás normáját tekintve jellegzetesen eltér más nyelvi normáktól, hiszen alapvetően mesterséges képződmény, viszonylag tudatos produktum, amelyet elsősorban az iskolában kell megtanulni. Egyértelműen érvényesül benne egy technikai jellegű mozzanat: az ismétléseknek azonosíthatóknak kell lenniük, és jellemzően kevésbé van kiszolgáltatva a megnyilatkozások úgynevezett szociokulturális összetevőinek, például a szituációnak vagy a kontextusnak (vö. TOLCSVAI NAGY 1998b, 2003; OH.; OHT.). Mindezzel szorosan összefügg az, hogy a magyar helyesírás mindig is nyelvkövető volt. Időközönként egy erre felhatalmazott akadémiai bizottság felülvizsgálja azt, hogy az érvényben lévő szabályzat milyen mértékben felel meg az adott időszak nyelvi állapotának, milyen változások következtek be a korábbi szabályozás óta eltelt időszakban. Ez lehet például az olyan újfajta jelenségek felbukkanása, megnevezése és ezek írásgyakorlatba való beültetésének az igénye, amelyek megkerülhetlenné váltak; reagálni kell a szemantikai változásokra; bizonyos mértékig követni kell az új nyelvtudományi eredményeket; stb. Így három alapvető séma érvényesítésére lehet szükség egy új szabályzat kialakításakor (vö. LACZKÓ 2004, 2007):

1. korábban szabályozott kérdések törlése különböző okokból (pl. mert nem helyesírási problémakörrel van alapvetően szó);

2. egy meglévő szabály valamilyen mértékű megváltoztatása;

3. teljesen új szabálypont felvétele.

A három séma közül a leginkább megfontolandó és óvatosan kezelendő kérdés a már meglévő szabály megváltoztatása (2. séma), hiszen ebben az esetben a már megtanult és begyakorolt eseteket újra kell tanulni. Egy szabály bármilyen módosítása – akár teljes egészében, akár részlegesen – értelemszerűen azzal jár, hogy a szótárban is végre kell hajtani az érintett szavakon, szerkezeteken a változtatást. (Ettől meg kell különböztetni

azokat a szótári módosításokat, amelyeket azért kell végrehajtani, mert korábban valamiért rosszul lettek kodifikálva, és pusztán javítani kell őket, ám ez szabálmódosítással nem jár.) Ugyancsak a 2. sémához sorolhatók azok az esetek, amikor a szabály ugyan alapvetően nem változik meg, ám alternatívája keletkezik, azaz fakultatívítás jön létre.

Nem vitatható tény, hogy a rendszert tekintve a változásoknak, különösen, ami a 2. és a 3. sémát illeti, a tulajdonnevek vannak leginkább kitéve. Így érdemes külön is összefoglalni mindazt, ami a 12. kiadásban a nevek írásmódjára vonatkozó változásokra vonatkozik. Ehhez a 11. kiadás rendszerét veszem alapul viszonyításképpen.

Mindezek előtt azonban érdemes röviden összegezni azokat az előzményeket, amelyek a 12. kiadásban a tulajdonnévi szabályozást megelőzték. A 2000-es évek elején kezdődő bizottsági munka alapvetően tervtanulmányok elkészítésével indult, amelyek kiindulópontként szolgálhattak a módosításokat vagy éppen a megőrzést előkészítő vitákhoz. Az első két, a helyesírási alapvetéseket, a változtatások lehetséges köreit és irányát először 2003. november 18-án tárgyalta a Magyar Nyelvi Bizottság (vö. BALÁZS 2004), a tulajdonnevekre vonatkozó (nyomtatásban meg nem jelent) írásos anyagra pedig 2004 végén, majd 2005 elején került sor (vö. BALÁZS 2006). Ez a tervtanulmány alapvetően az Osiris-helyesírás tulajdonnévi fejezetén (OH. 150–241) alapult, és elsősorban bővítési javaslatokat tartalmazott (tárgynevek kérdése, a díjnevek és a márkanevek írásmódjának kiegészítése, a csillagászati elnevezések kérdéskörének pontosítása, továbbá apróbb javaslatok, mint az eseménynevek írásának lehetőség szerinti módosítása, az épületnevek megjelenése, ennek kategorizációja stb.) A szabályzati módosításokkal kapcsolatosan kialakított álláspontokat a bizottság által 2008-ban szervezett nyilvános vitanap után (vö. HELTAINÉ 2009), a beérkezett javaslatokat is figyelembe véve már nem alapjaiban, hanem kisebb részleteiben, a finomítás céljából tárgyalta. A 2008-as efféle „határpontot” jól jelzi többek között ZIMÁNYI ÁRPÁD Magyar Nyelvőr-beli (2008), valamint FERCSIK ERZSÉBET Névtani Értesítő-beli (2008) tanulmánya (ennek előzményeként l. még FERCSIK 2005–2007).

2. A tulajdonnevek alapvető írásformája. A tulajdonnevek sajátos osztályt alkotnak a nyelvi rendszerben. Mind hagyományos nyelvtani, mind szemantikai szempontból különböznek a többi nyelvi szerkezettől. Nyelvtani szempontból úgynevezett grammatikai főnevek, amelyek nem szükségszerűen lexikalizálódnak főnévként, hanem holisztikusan képesek betölteni a főnévre jellemző szerkezeti egységet a mondatban (l. pl. a többbelemű, több lexikális szófajú szót tartalmazó tulajdonneveket: az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar* a mondatban egyetlen grammatikai főnév). Mindennek az oka pedig az, hogy szemantikailag a tulajdonnév név volta kétféleképpen igazolható. Egyrészt a név és a megnevezett között alapvetően pragmatikai viszony van, vagyis a név az elnevezés aktusával válik valójában névvé. Léteznek ugyanis olyan tulajdonnév-kategóriák is, amelyekben a névadási formák nincsenek sem jogilag, sem valamilyen, a gyakorlatközösség által meghatározott szokásjog révén szabályozva. Az ide tartozó tagok jó részének nem is alakul ki kanonikus értéke, azaz bármilyen szó vagy szerkezet névvé válhat (jellegzetesen ilyenek például az állatnevek: egy macska kaphatja a névadási aktus során a *Tifusz* vagy a *Bambakandúr* nevet is; a példák konkrétak, vö. LACZKÓ 2003). Másrészt a tulajdonnevek fontos kritériuma az, hogy az elnevezésnek mindig van a kontextustól független, konkrét referenciája, ebből következően a tulajdonnév mindig egyedít és azonosít.

2.1. A névterjedelem jelölése. Ezekből a sajátosságokból ered az a természetes törekvés az írásgyakorlatban, hogy a tulajdonneveket az íráskép kiemelje, elkülönítse. Ennek alapvető módja a nagy kezdőbetű. A magyar nyelvben állandó nagy kezdőbetűjük jellegzetesen csak a tulajdonneveknek van. A több elemből álló tulajdonnevek esetében a holisztikus jellegnek megfelelően azonban nemcsak a név kezdetének kijelölésére törekszünk, hanem a névterjedelem jelölésére is. Erre többféle módszer létezik, amelyek részben összefüggnek a tulajdonnevek típusaival is (alapvetőnek tekintem jelen esetben a helyesírási szabályzat tipológiáját a 11. kiadás szerint, a példák azonban nem a korábbi szabályzattól származnak):

1. Az elemek teljes egybeírása: *Magyarország, Jászfelsőszentgyörgy, Alsóörs, Gellérthegy; Szentgyörgyi, Kispál; Annamária; Fiastyúk, Kaszáscsillag; stb.*

2. Kötőjelezés: *Velencei-tó, Belső-János-dűlő, Kál-Kápolna; Nemeskéri-Kiss; Coca-Cola; Nobel-díj; stb.*

3. A különálló tagok nagy kezdőbetűs kezdése: *Gelléri Andor Endre; Eötvös Loránd Tudományegyetem; Honda Jazz, Tomi Kristály; Ománi Szultánság, Francia Köztársaság; Akadémiai Aranyérem; Nemzeti Sport, Fizikai Szemle; Bereniké Haja, Déli Korona; stb.*

4. A nyelvi felépítés (ún. kétségtelen utótag) vagy sajátos helyzet: *Kiss János altábornagy utca, Baranya megye; Grinzingi borozó, Keleti pályaudvar, a Hajnali részegség című vers; stb.*

A tulajdonnevek típusait szem előtt tartva – a fentiek összegzéseként – a többtagú nevekben a következőképpen alakul a névterjedelem jelölésének a lehetősége (OH. 152–153; a csillaggal jelölt sorok a 11. kiadásban nem, az OH.-ban azonban már szerepelnek, a 12. kiadásban pedig egyfajta vezérelvként szolgáltak):

1. Személynevek

- egybeírás: *Tóthpál, Annamária*
- kötőjelezés: *Nemeskéri-Kiss*
- különírás, nagy kezdőbetűk: *Orosz Tóth Miklós*

2. Földrajzi nevek

- egybeírás: *Mosonmagyaróvár, Németalföld*
- kötőjelezés: *János-hegy, Dél-Európa, Rohonci-Arany-patak*
- különírás, nagy kezdőbetűk: *Amerikai Egyesült Államok, Francia Köztársaság*
- különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Szilágyi Erzsébet fasor, Budai kistérség*

3. Csillagászati elnevezések

- egybeírás: *Fiastyúk, Kaszáscsillag*
- kötőjelezés: *Halley-üstökös**
- különírás, nagy kezdőbetűk: *Északi Vízikígyó, Bereniké Haja**

4. Intézménynevek

- különírás, nagy kezdőbetűk: *Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Színház*
- különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Lukács fürdő, Déli pályaudvar*

5. Díjnevek

- különírás, nagy kezdőbetűk: *Akadémiai Aranyérem*
- kötőjelezés: *Nobel-díj, Eötvös-émlékérem*
- különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Életfa díj**

6. Márkanevek

- különírás, nagy kezdőbetűk: *Tomi Kristály, Alfa Romeo*

7. Címek

- különírás, nagy kezdőbetűk: *Fizikai Szemle, Nők Lapja*
- a név sajátos helyzete, szövegbe szerkesztése: a *Szerelmes szembesítés* című verseskötet

2.2. Az állandóság kritériuma. A tulajdonnevek írásának másik fontos jellemzője az íráskép állandósága. Az állandóság kritériuma elsősorban azt jelenti, hogy a tulajdonnevek egyes típusainak helyesírásában ragaszkodni kell a történetileg kialakult formákhoz, illetőleg – elsősorban a jogilag vagy az írásgyakorlatban kodifikálódott nevek esetében – a mindenkori helyesírási szabályok szerinti írásképhez: *Thököly, Werbőczy, Pénzügyminisztérium, ELTE, Ferencvárosi Torna Club, Coca-Cola; Venus* (istennő), de: *Vénusz* (bolygó, illetve márkanév); *Rutascorbin* (tabletta); *Bükk* (hegység), de: *Bük* (helységnév); *Sáros-patak* (víznév), de: *Sárospatak* (helységnév); *Gellért-hegy* (domborzati név), de: *Gellérthegy* (városrésznév). A tulajdonnév írásképe csak racionális okokból, az írásgyakorlattal is megegyezően módosítható. Erre volt példa korábban a *Tábor-hegyi út > Táborhegyi út* változtatás. Az utcanév tulajdonnévi elemét a hegy nevéből a városrésznév nevére cserélte a bizottság, és ez korrelált azzal a nem túl gyakori, ám létező gyakorlattal, hogy abban az esetben, ha kötőjeles természetföldrajzi név válik utcanévvé, akkor a kötőjelet elhagyjuk; pl. *Rákospatak utca, Írott-kő park* (*Rákos-patak és Írott-kő* helyett).

Az állandóság alapvető igénye egyben azt is indukálja, hogy a nevek toldalékos alakjaiból visszaállítható legyen az alapforma, vagyis kikövetkeztethető legyen az eredeti tulajdonnévi alak. Erre jellegzetes példa a toldalékoltszavak esetében alkalmazott egyszerűsítés törlése, például a családnevek vagy az idegen tulajdonnevek esetében: *Kiss-sel, Tallinn-nál*. Ilyen továbbá a betűszói intézménynevek toldalékos alakjában a tövégi nyúlás jelöletlensége: *ELTE-re, MTA-val*.

A 12. kiadásban véghezvitt változtatások mindkét fontos szemponthoz alkalmazkodtak: a névterjedelem jelöléséhez és az állandóság kritériumához is.

3. Változások az új szabályzatban. A változásokat a fent vázolt három séma szerint tárgyalom.

3.1. Az 1. séma: szabálypont törlése. A 12. kiadásból kimaradt az asszonynevekre vonatkozó korábbi szabálypont (AkH.¹¹ 159. pont). Indoka az, hogy az asszonynevek (ma már: házassági nevek, l. pl. RAÁTZ 2004, FERCSIK 2007) típusairól nem helyesírási szabályok rendelkeznek, hanem a mindenkori családjogi törvény melléklete. Azok a helyesírási megfontolások, amelyek az asszonyneveket is érintik, a személynevekre vonatkozó más szabálypontok közé beilleszthetők. Egyrészt vonatkozik toldalékos alakjaikra az egyszerűsítés törlése. Ez a *-né* képző esetében jelenthet úzusbeli problémát, elsősorban a *-mann* végű családneveknél az úgynevezett „kompromisszumos” házassági nevekben: *Hermann-né Tóth Éva, Ludmann-né Kiss Eszter*. Ez a jelenlegi 93. pontba került példaként: *Wittmann-né*. Másrészt az *a* és *e* végű családnevekhez kapcsolódó *-né* képző nyújtó hatását a házassági nevekben is hagyományosan jelölni kell: *Benéné, Kovács Attiláné* (az erre vonatkozó 29. szabálypont házassági névi példát nem ad). Harmadrészt – és ez volt a leginkább mérvadó a szabálypont törlésének megfontolásakor – a 2004. január 1-jén életbe lépett új családjogi törvényi melléklet újabb házasságinév-formákat engedélyezett: a családnevek kötőjeles összekapcsolását. Ennek fontos helyesírási relevanciája van: a diviz (kötőjel) kötelező használata. A bizottsági döntés értelmében azonban ennek fókuszálása

külön szabálypontban azért nem lényeges, mert vonatkozik rá a 156. szabálypont. Kifejtése a helyesírási kézikönyv feladata (jelenleg a 2004. évi módosításokkal I. OH. 159).

A másik, tulajdonneveket érintő szabályponttörlés a korábbi 263. d) részt érinti, az írásjelezésekre vonatkozó fejezetben. Ez az alpont a nagykötőjelezést írta elő a géptípusok stb. betű- vagy szó- és számjelzése között: *T-34*, *TU-154*, *Szozuz-14*, *Apollo-11*. A törlés indoka az, hogy ezeket a típusjelzéseket a gyártók határozzák meg, és elvileg a legkülönbélebb csatolási módok lehetségesek (diviz, nagykötőjel, szóköz vagy egybeírás szóköz nélkül). Mindössze annyi maradt meg ebből az AkH.¹²-ben, hogy a nagykötőjeles lehetőségek között megjelenik a *Szozuz-24* és a *Szaljut-5* arra példának, hogy a nagykötőjeles alakok összekapcsolásakor mikor célszerű spáciumot (pontosabban a mai tördelőprogramok lehetőségeit kihasználva úgynevezett thin space-t) tenni: *Szozuz-24 – Szaljut-5 űrkomplexum*. Ebből következően a helyesírási szabályzat semmiféle preskriptív előírással nem rendelkezhet a kérdésről. Ami viszont sajátosan nem jelenik meg a szabályozásban, az az, hogy a típusjelzések jellemzően egy tulajdonnévfajtaéhoz kapcsolódnak: a márkanevekhez, illetőleg a márkanevekkel részleges összefüggésben lévő speciális tárgyanevekhez; továbbá túlmutatnak a géptípusokon. Mivel a meglehetősen és érthetően rövid márkanevi részben¹ a típusjelzésekről nincsen szó, a kérdéskört a helyesírási kézikönyv feladata bemutatni (jelenleg I. OH. 222; a bemutatás kiegészítésre szorul). A két jelenlegi, alapvető séma a következő: 1. nagykötőjel: *Helia-D*; 2. különírás: *Citroën C3*, *Levi's 501*, *Boeing 747*, *Xbox 380*. A két sémát előírászerűen kiegészítheti még a divizzel való kapcsolás, valamint a teljes egybeírás is. Megjegyzendő, hogy a jelenlegi 294. szabálypont kitér a számok és a betűk kapcsolatára általánosságban, és márkanevi példákat is hoz, nevezetesen a fenti két sémát jeleníti meg: *TU-154*, *Apollo-11*; *Yamaha XQ125*.

A törölt szabálypont a nagykötőjeles részben még egy kérdéskörrel rendelkezett: a típusjelzésekhez kapcsolódó toldalékok írásáról. Ebben a vonatkozásban érzékelhető némi hiány a jelenlegi szabályzatban. Annak deklarált kimondása ugyan, hogy a számjegyekhez mindig kötőjellel fűzzük a toldalékokat a kiejtésnek megfelelően, szerepel a 12. kiadásban (265. d), ám egyáltalán nem kerül elő az a kérdéskör, hogy a betűjelzések különböznek a betűszavaktól, jóllehet a toldalékolást tekintve valójában nincsen különbség a két kategória között (*Helia-D-vel*, *Yamaha XQ125-tel*).

3.2. A 2. séma: szabálypont megváltozása. A szabálypont változása a leginkább heterogén sémát jelenti, hiszen a fakultatív felvételétől a részleges változtatáson át egészen a teljes szabály megváltozásáig terjedhet. Ez egyben azt a fajta tanulási-alkalmazási „kognitív kontinuitást” is jelenti, hogy amíg egy fakultatív lehetőség megjelenése nem jelent újratanulást, az úzus valódi megváltoztatását, addig a teljes módosulás – legalábbis eleinte – igencsak zavart okozhat az írásgyakorlatban. Ebben a szellemben a bizottság tudatosan törekedett arra, hogy minél kevesebb teljes szabálymódosulás történjen. Mindazonáltal a fakultatív megjelenése sem túlzottan szerencsés, két okból. Egyrészt korábban a helyesírási gyakorlatban nem volt példa efféle választási lehetőségekre (a szaknyelveket leszámítva), így alkalmazásának módszere sem hozhatott elő eddig lehetséges problémákat. Másrészt az orvosi szaknyelv által 1992-ben bevezetett (FÁBIÁN–MAGASI 1992) nagyszámú alternatív megoldás (pl. idegenes és/vagy magyaros írásmód) tanulsága

¹ Nyilván nem szabályzati kérdés alapvetően, hogy a gyártó milyen fantázianevet ad egy adott terméknek, így erre vonatkozóan erős írásképi szabályozás nem lehetséges.

mindenképpen az, hogy a fakultatív szabályok meglete komoly zavart tud okozni az írásgyakorlatban, és leginkább csak a gondozott szövegek tudnak élni a következetes megoldásokkal.

3.2.1. Fakultativitás. A tulajdonnevek körét érintően egy voltaképpen korábbi szabály „enyhítése” történt meg egy olyan specifikus esetben, amely a korábbi szabályzatokban egyáltalán nem szerepelt. Az AkH.¹¹ 148. szabálypontja ugyan nem a tulajdonnévi részben, hanem az azt megelőző kis és nagy kezdőbetűkről szóló fejezetben kapott értelemszerűen helyet, a jelenlegi változtatás azonban a lokális tulajdonnevesülés létezését kodifikálja (OH. 140). Adott szövegtípusokban, jellegzetes tematikus kontextusban bizonyos közsavak, amelyeknek nem létezik lexikalizálódott tulajdonnévi formájuk, tulajdonnévként funkcionálnak, például a jogi szakszövegekben az *Alperes, Felperes, Kormány, Eladó, Vevő*; asztrológiai írásokban a *Tűz, Víz, Föld, Levegő*; stb. (Az előző szabályzat pusztán a szépirodalom stilisztikai alapú nagy kezdőbetűsítéséről szólt.)

Megengedőbbé vált a szabályozás az intézménynevek írásában (l. AkH.¹² 188. d). Az adott konkrét tulajdonnévi referencialitású intézménytípust jelölő elemek (*minisztérium, iskola, egyetem, bizottság, intézet*) eddigi kötelező kisbetűs írása önálló használatban fakultatívvá vált. A szabályzat megszövegezése szerint, bár ajánlatos a kis kezdőbetű használata (*a bizottság döntése értelmében, az iskolában felálló új vezetés* stb.), a lokális tulajdonnevesülés jelenségét elismerve bizonyos szövegtípusokban vagy tematikus kontextusokban ezen a ponton is elfogadható a nagy kezdőbetű (*a Kutatóintézet kidolgozta; a Minisztérium rendeletei* stb.).

Ugyancsak nem írja elő a szabályzat az eddig kötelező kisbetűs írást az intézmények kisebb egységeinek a megnevezésében (189. c pont: *Bölcsészettudományi Kar gondnoksága/Gondnoksága*), a nem állandó bizottságok megnevezésének a leírásában (189. c pont: *koordináló bizottság / Koordináló Bizottság*), valamint a rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi politikai mozgalmak, programok stb. nevének az írásában (191. pont: *nemzetközi orvoscongresszus / Nemzetközi Orvoscongresszus*). Ezekben az esetekben nem a fent említett lokális tulajdonnevesülésről van szó, hanem a közszó vagy szerkezet és a tulajdonnév nem élesen elkülöníthető, hanem erőteljes kontinuitást mutató határsávjáról. Az írásgyakorlat is azt igazolta, hogy a fenti három jelenség nagyon sok bizonytalanságot okozott éppen ebben a vonatkozásban. Ez a fajta megítélési probléma (hogy a kérdéses alak önálló intézménynév-e, vagy sem) nem szűnik ugyan meg, de döntés kérdése lehet az, hogy az írásbeli megnyilatkozásban melyiket választjuk. Jóllehet a szabályzat óvatos megfogalmazása továbbra is a kisbetűsítést preferálja, nem zárja ki a nagy kezdőbetűt sem. A későbbi úzus fogja eldönteni, hogy ez a változtatás segíti-e az írásgyakorlatot; mindenesetre annyi jelenleg is fokozottan érvényes, hogy a két módszer keverése egy adott szövegen belül semmiképp nem tanácsos, ugyanis hiteltelenné teheti magát az egész szöveget.

Sajátosan nem esik szó fókuszáltnan az új szabályzatban az ügynevezett érzelmi alapú nagy kezdőbetűkről. (A 147. szabálypont a személyekkel kapcsolatosan szól csak a fokozott tisztelet kifejezéséről.) Ez elsősorban az események megnevezéseit érinti. Részben átfedésben lehet a jelenség a lokális tulajdonnevesüléssel, részben a köznévi és a tulajdonnévi határsávjával. Az eseményneveket (144. pont) a szabályozás egyértelműen kisbetűvel kodifikálja, ám például egyházi szövegekben, de akár magánjellelű írásokban

nem számít hibásnak a *karácsony*, *pünkösöd*, *mindenszentek*, *hanuka*, de akár az *anyák napja* vagy a *nőnap* nagy kezdőbetűsítése sem.

3.2.2. Részleges változások. A 181. szabálypont, amely az utcanevek írásmódját tárgyalja, kibővült egy újabb bekezdéssel. Ezzel a bizottság csak a már korábban alkalmazott módszert kodifikálta: ha a közterület elnevezésébe kötőjeles írásmódú természetföldrajzi név kerül, akkor az eredeti kötőjel kihagyandó: *Csörszárók utca*, *Rákospatak utca*, *Írottkő park*.

Jelentősebb részleges változásokat tartalmaz a 190. szabálypont. Ez a rész foglalja össze azokat az elnevezéseket, amelyek valójában a lokalizációs nevet² viselhetnék, ám részben intézményesült jellegűek, és ezt íráskéjük is mutatja: a megnevező rész tagjai nagy kezdőbetűsek, a típusnév azonban különírt formában is kisbetűs (voltaképp kétségtelen névzáró községi utótag). A korábbi típusmegjelölések felsorolása a következőket tartalmazta: pályaudvarok, megállóhelyek, repülőterek, mozik, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők. Jóllehet a felsorolás végén szerepelt a *stb.*, ám a bizottság fontosnak tartotta egy olyan újfajta jelenség felvételét is, amely az utóbbi két évtizedben terjedt el: a lakóparkok elnevezését (pl. *Sasadliget lakópark*, *Helikopter lakópark*). Az ide-sorolás korábbi nyelvi mintája nem volt egyértelmű: *Békásmegyeri lakótelep* (melléknévi előtag), de: *József Attila-lakótelep* (tulajdonnévi előtag), ám a fenti, úgynevezett fantázianévi (főnévi) előtagra nem találunk korábban kodifikált példát. Az egységes megközelítés érdekében feltehetően a tulajdonnévi előtagok előtt is célszerű lesz kihagyni a kötőjelet. Erre pedig mintául szolgálhat a szabálypontba ugyancsak bekerülő, nem önálló intézményt alkotó termék írásmódja: *Gombocz Zoltán terem*, *Nádor terem*. A szótári gyakorlatban jelenleg még meglévő ellentmondás (*József Attila-lakótelep*, *Gombocz Zoltán terem*) felveti annak az átgondolását is, hogy az ugyancsak lokalizációs névként szolgáló *Mátyás-templom*, *Szent István-bazilika* írásformák esetében hogyan döntsünk a kötőjeltől. Ezekről a valójában nem hivatalos épületnevekről, amelyek kétségtelenül rendelkeznek intézménynévi jelleggel, de nem hivatalos intézmények nevei, a jelenlegi szabályzat sem hozott döntést. Ugyanígy kérdéses marad az iskolák nem hivatalos nevének írásmódja: *Radnóti gimnázium* vagy *Radnóti-gimnázium*. Az úzus is elég egyértelműen az első megoldást preferálja, és ez is azt jelenti, hogy az egységesség kívánalmának a kötőjelek elhagyása felel meg inkább (a *Mátyás-templom* és a *Szent István-bazilika* esetében is).

Még mindig a fenti szabálypontnál maradvá: bekerültek a felsorolása a szállodák. A korábbi szabályozás szerint a szállodák mindig intézménynévnek számítottak, így minden egyes elemük nagy kezdőbetűs volt, legalábbis a szótári szabályozás alapján. A 12. kiadásban azonban a szállodák is besorolódnak ebbe a lokalizációs-intézményi csoportba: *Vadszőlő szálloda*. Ennek relevanciája részben az volt, hogy a régi nagy intézményi szállodák mellé számtalan kisebb panzió, vendégház stb. jött létre az elmúlt évtizedekben, amelyek írásmódja sokkal inkább a nagybetű + kisbetű mintát követte az írásgyakorlatban: *Richter panzió*. Másrészt a szállodáknak is sok esetben létezik hasonlóan kettős megnevezésük, mint például az iskoláknak (intézménynév: *ELTE Radnóti*

² A *lokalizációs név* terminus nem szerepel a szakirodalomban. Jelen esetben arra a megkülönböztetésre javaslom használni, amikor egy intézménynév megnevezése nem a hivatalos formában történik, így nem az intézményi jellege kerül a figyelem előterébe, hanem az intézményhez kapcsolódó hely és épület, amely részben a földrajzi nevek kategóriájához közelíti a használatot.

Miklós Gyakorlóiskola, lokalizációs név: *Radnóti gimnázium*). Éppen a szállodáknak ebbe a csoportba kerülése indukálta azt a kiegészítést a szabálypontban, hogy amennyiben egy szálloda, étterem, terem stb. nevét hivatalos intézménynévként használjuk, akkor az intézménynévi helyesírási szabály érvényes rájuk: *Erzsébet Szálloda*, *Vadszőlő Szálloda*, *Sport- és Rendezvényközpont*, *Csontváry Terem*, *Corvin Budapest Filmpalota*, továbbá: *Fiumei Úti Nemzeti Sírkert*, *Rózsakert Bevásárlóközpont* stb. (A földrajzi névi szabályzatban ez a kitétel már korábban is szerepelt, l. FÁBIÁN–FÖLDI–HÖNYI 1998.) Mindebből nyilvánvaló, hogy – főképpen a gondozott, professzionális szövegekben – a hivatalos és a lokalizációs neveket mindig célszerű ellenőrizni.

3.2.3. Teljes szabályváltozás. Olyan típusú szabálmódosulás, amely teljes egészében érint egy tulajdonnévi alkategóriát, mindösszesen egy van a 12. kiadásban. Maga a szabálypont az egyszerűsítést érinti a fonematikusság alapelvén belül. A közsavak toldalékos alakjában, ha egymás mellé kerül három azonos mássalhangzó, akkor az egyiket kihagyjuk: *orr+ -ra = orra*, *toll + -val = tollal*. Valójában a fonematikus egyszerűsítés elve annyira evidens az úzus számára, hogy sokkal inkább azokat az eseteket kell megfogalmazni, amikor mégsem történik meg. A szabály értelemszerűen nem vonatkozhat a tulajdonnevekre, hiszen ezek rögzítésekor az alapalak visszakövetkeztethetősége lényeges momentum (l. az állandóság kritériumát). A 11. kiadás azonban nem szerencsés módon tárgyalta ezt a kérdéskört. A 94. szabálypont felsorolta azokat az eseteket, amikor nem érvényesül az egyszerűsítés, és ez a tulajdonnevekre vonatkoztatva a következő volt: a magyar családnevek (*Kissel = Kis + -vel*, *Kiss-sel = Kiss + -vel*), valamint az idegen tulajdonnevek. Teljes mértékben nyitva maradt így a kérdés: mi érvényes a magyar tulajdonnévi rendszer többi tagjára? A *Bükk* vagy a *Keravill -val/-vel* ragos alakja vajon *Bükkal* vagy *Bükk-vel*, illetőleg *Keravillal* vagy *Keravill-lal*? A szabály példaanyagából mindössze annyi derült ki, hogy az utónevek esetében érvényesíteni kell az egyszerűsítést: *Bernadettől*, *Adriennel*. Továbbá a szaknyelvi szabályzatok és a szótári példák azt mutatták, hogy a fenti kérdéses esetekben az egyszerűsítés elhagyását kodifikálták (tehát a *Bükk-vel* és a *Keravill-lal* alakokat). Mindezen megfontolások alapján az OH. is úgy foglalt állást, hogy a teljes magyar tulajdonnévi rendszerben érvényesül az egyszerűsítés elvét, kivéve az utóneveket (OH. 48–49). A helyesírási bizottság ezt elfogadva és az egységesség elvét, valamint az alapalak rekonstruálhatóságát is szem előtt tartva hozta meg azt a döntést, hogy az utóneveket is kezeljük egyformán a többi tulajdonnévi kategóriával. Így az új példasor a következőképpen alakul: *Bernadett-től*, *Mariann-nál*; *Bükk-vel*, *Matty-tyal* (község Baranya megyében); *Elzett-től*, *Knorr-ral*; *Blikk-vel*, *Szerelmes szonett-tel* (verscím). Valójában tehát a tényleges teljes változás az utóneveket érinti, minden más tulajdonnévi kategória új elemként került bele a 12. kiadásba (így voltaképpen a 3. sémához is tartoznak).

3.3. A 3. séma: új szabálypont. Új szabálypont a tulajdonnevek körében a 171. Ez a pont felveszi a tárgyneveket, ezzel új kategóriát hozva létre. Ezt a típust az OH. már korábban is tárgyalta (175–178). Minthogy a tárgynevek általában nem kodifikálódó névtípust jelentenek, sem jogilag, sem az úzus által nincsenek szabályozva, így egyetlen rövid bekezdést érdemelnek. Ez felsorolja az idetartozó entitásokat: nemzeti ereklyék, járművek, fegyverek, hangszerek, híres drágakövek – nagy kezdőbetűs írásmóddal. Példák:

Szent Jobb, Szent Korona, Titanic, Santa Maria, Nádor (mozdony), *Apollo, Excalibur, Kövér Berta* (ágyú), *Kohinoor, Lady Blunt* (Stradivari-hegedű) stb.

A 185. szabálypont a csillagászati nevekre vonatkozóan vezet be új szabályt azon túl, hogy a tulajdonnévtípus elnevezésén is változtatott a bizottság. A korábbi *csillagnevek* megjelölést pontosította *csillagászati elnevezések*-re, hiszen nemcsak csillagok, hanem más égitestek (bolygók, holdak, üstökösök stb.) megnevezéseiről is szó van. Részleges változás az is, hogy a 11. kiadás egyelemű példái (mellettük egyetlen egybeírt példával: *Fiastyúk*) változatosabb névanyaggal egészültek ki, ha nem is nagy számban: *Fiastyúk, Orion, Tejút, Ikrék, Merkúr, Plútó, Vénusz, Bereniké Haja, Dél Keresztje, Nagy Medve*. A beiktatott új szabálypont kimondja, hogy ha a csillagászati név utolsó tagja köznévi (*felhő, kód, üstökös* stb.), akkor kötőjellel kapcsoljuk a tulajdonnévi előtaghoz: *Magellán-felhő, Androméda-kód, Orion-kód, Halle-Bopp-üstökös, Kopernikusz-kráter*.

Megjegyzendő, hogy a csillagászati elnevezések szaknyelvi helyesírási szabályozása még nem történt meg. Vannak ugyan komoly háttér munkák (erről l. pl. KOZMA 2007a, 2007b, 2013; HARGITAI et al. 2010), ám a kodifikáció még várat magára. A központi szerepű helyesírási szabályzatba egy rövid és lényegre törő, ám a mostaninál részletesebb szabályozás majd csak akkor kerülhet be kielégítő formában, ha a szaknyelv megoldja a maga szakmai kérdéseire vonatkozó írásformák rögzítését.

A 195., díjnevekre vonatkozó szabálypont több alponttal egészült ki. Talán ebben a kategóriában volt érzékelhető leginkább az, hogy az elmúlt 30 évben olyan újfajta elnevezések jöttek létre, amelyek kodifikálása megkerülhetetlenné vált. Ráadásul nemcsak nagy számban keletkeztek ezek a nevek, hanem nagyszámú újabb típust is alkotnak. A b) pont kiegészíti az a) pontot a következőkkel: ha tulajdonnévi előtagú elemhez szerkezetes közszoói utótag járul, a név és a típus megnevezése közül elmarad a kötőjel: *Gundel-díj*, de: *Gundel művészeti díj, Ybl építészeti díj*. A d) pont rendelkezik arról, hogy ha a díj úgynevezett fantázianévvel kap, akkor különírást kell alkalmazni, és a közszoói elem kisbetűvel kezdődik: *Életfa díj, Korona érdemrend, Pro Urbe díj*. Az f) pont pedig azokra a megnevezésekre utal, amelyekben egy összetett szó válik díjnévvé: *Citromdíj, Sajtódíj, Toleranciadíj*.

Új a 214. pont 3. bekezdése is, és ez is érinti a tulajdonneveket. Az idegen nevek névkiegészítőinek az írásmódjára vonatkozó kitétel is bekerült a szabályzatba. A névkiegészítő akkor nagy kezdőbetűs, ha a családnév, amelyet megelőz, címszóként szerepel, mondat élén áll, vagy aláírásként funkcionál: *De Gaulle, Van Dyck, Von Dyck*. Ha azonban teljes névben szerepel, akkor a kisbetűs kezdés a megfelelő: *Charles de Gaulle, Sir Anthonis van Dyck, Walther von Dyck*. (Megjegyzendő, hogy a készülő fizikai szaknyelvi szótárban a fentiek ellenére problémaként merül fel például a következők írásmódja: *d'Alembert-elv, de Broglie-hullám* vagy *D'Alembert-elv, De Broglie-hullám*. Mivel a lexicográfia megoldási metódusai ugyancsak szakmai kérdésként jelennek meg, döntési kérdés, hogy a fizikai úzus ellenére a kis kezdőbetűs megoldás jelenjen-e meg, avagy a gyakorlatnak megfelelően a nagy kezdőbetű.³)

4. Összegzés. Alapvetően a teljes 12. kiadást az jellemzi, hogy olyan változtatásokat hozott, amelyek sem a normát, sem azt az alapelviséget, amely az elmúlt több mint 180

³ Jelen dolgozatban nem foglalkozom részletesen a szaknyelvi helyesírások és a tulajdonneveket érintő problémák további kérdéskörével, mindezt egy külön írásban tartom célszerűnek megvalósítani.

évben kialakult, nem érintették. Minthogy a 11. kiadás teljes egészében meg tudta valósítani azt az egységességet, amelyre egy középpontban lévő kodifikációnak szüksége van, a 12. szabályzat ezen deklaráltan nem akart változtatni. A változások nagy része, ahogy a fentiekből a tulajdonnevek kapcsán is kiderült, az új jelenségek írásformájára vonatkozik, és dominálnak benne a részleges szabálmódosítások. A tulajdonnévi rendszer sajátosságaiból adódóan különösen érzékeny az újfajta jelenségek indukálta módosulásokra. Ezek érintették az összes kategóriát a személynevektől a díjnevekig bezárólag, ám a teljes rendszerszerűsége valójában nem módosítottak.

Hivatkozott irodalom

- AkH.¹¹ = *A magyar helyesírás szabályai*. 11. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- AkH.¹² = *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
- BALÁZS GÉZA 2004. Beszámoló az MTA Magyar Nyelvi Bizottságnak 2003. évi munkájáról. *Magyar Nyelvőr* 128: 116–117.
- BALÁZS GÉZA 2006. Beszámoló az MTA Magyar Nyelvi Bizottságnak 2005. évi munkájáról. *Magyar Nyelvőr* 130: 255–257.
- FÁBIÁN PÁL – MAGASI PÉTER szerk. 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FERCSIK ERZSÉBET 2005–2007. A tulajdonnevek helyesírásáról. In: BOZSIK GABRIELLA szerk., *Két évtized a helyesírásért*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger. 57–65.
- FERCSIK ERZSÉBET 2007. Magyarországi asszonynevek a 21. század küszöbén – megőrizni vagy megváltoztatni. In: BARÁT ERZSÉBET – SÁNDOR KLÁRA szerk., *A nő helye a magyar nyelvhasználatban*. Jatepress, Szeged. 159–167.
- FERCSIK ERZSÉBET 2008. Változások és változtatások a tulajdonnevek helyesírásában. Az AkH.¹² vitanapjának tulajdonnevekkel foglalkozó előadásáról és a hozzászólásokról. *Névtani Értesítő* 30: 227–230.
- FÖLDI ERVIN – HÖNYI EDE – FÁBIÁN PÁL 2010. *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HARGITAI HENRIK – KOZMA JUDIT – KERESZTURI ÁKOS – BÉRCZI SZANISZLÓ – DUTKÓ ANDRÁS – ILLÉS ERZSÉBET – KARÁTSZON DÁVID – SIK ANDRÁS 2010. Javaslat a paleontológiai nevezéktan magyar rendszerére. *Meteor csillagászati évkönyv* 2010: 280–302.
- HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET 2009. Beszámoló az MTA Magyar Nyelvi Bizottságnak 2008. évi munkájáról. *Magyar Nyelvőr* 133: 242–245.
- KESZLER BORBÁLA 2015. Megjelent A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása. *Magyar Nyelvőr* 139: 253–269.
- KLOSS, HEINZ 1969. *Research possibilities on group bilingualism: A report*. International Center for Research on Bilingualism, Quebec.
- KOZMA JUDIT 2007a. *Csillagászati elnevezések helyesírása*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest.
- KOZMA JUDIT 2007b. Az égitestek neveiről és helyesírásukról. *Névtani Értesítő* 29: 131–140.
- KOZMA JUDIT 2013. *Tulajdonnevek helyesírása a csillagászati és űrtani szaknyelvben*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- LACZKÓ KRISZTINA 2003. „Macskanevek – miért ne?” Gondolatok egy körvonalazódó kutatás kapcsán. *Névtani Értesítő* 25: 224–233.
- LACZKÓ KRISZTINA 2004. Gondolatok a helyesírási szabályzat 12. kiadásáról. In: BALÁZS GÉZA szerk., *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* 1–2. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 17–48.

- LACZKÓ KRISZTINA 2007. A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról. In: DOMONKOSI ÁGNES – LANSTYÁK ISTVÁN – POSGAY ILDIKÓ szerk., *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Budapest. 130–133.
- OH. = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- OHT. = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA 2008. *Helyesírási tanácsadó*. Osiris Kiadó, Budapest.
- RAÁTZ JUDIT 2004. Új névformákkal az Európai Unióba? *Névtani Értesítő* 26: 66–73.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1998a. *Nyelvi tervezés*. Universitas, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1998b. *A nyelvi norma*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2003. A nyelvi norma. In: KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 411–421.
- ZIMÁNYI ÁRPÁD 2008. A magyar helyesírás szabályainak változásáról. A kis és nagy kezdőbetűk. *Magyar Nyelvőr* 132: 402–407.

LACZKÓ KRISZTINA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

KRISZTINA LACZKÓ, Changes in the orthography of Hungarian proper names as required by the 12th edition of the Rules and Dictionary of Hungarian Orthography

In September 2015, the 12th, revised and updated edition of the reference book entitled *A magyar helyesírás szabályai* (Rules and Dictionary of Hungarian Orthography) came into force; which, keeping both the status and the corpus intact in its traditional systematic character, aims to rationalize the existing system by way of changing, modifying and maintaining previously established orthographic rules. This is especially true for the category of proper names, in the case of which stability and the requirement of indicating the extent of the name form are primary factors. Proper names, at the same time, are highly exposed to changes, thus distinct types of orthographic modification have taken place in their spelling. Out of the three possible modification schemes, complete rule changes affect proper names the least frequently; instead the completion, expansion of rules, as well as – to a lesser degree – the introduction of alternation are considered to be typical. The paper systematically summarizes all the changes that affect the spelling of proper names in the new code of Hungarian orthography.